

الگوی خانواده تراز اسلامی از منظر امام رضا علیه السلام

طاهره محسنی*

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱/۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۴/۱۰

چکیده

با توجه به اهمیت خانواده در تمدن اسلامی و نقش بی بدیل این نهاد مقدس در انتقال فرهنگ و عقاید به نسل ها و همچنین تأثیر شگرف سلامتی خانواده بر سلامت روحی و روانی جامعه، ارایه الگوی مطلوب خانواده تراز اسلامی می تواند گام بزرگی در جهت رشد و تکامل جامعه باشد.

بدین منظور روایات ائمه معصومین (ع) به ویژه امام رضا (ع) که در حوزه خانواده جمع آوری شده است به روش تحلیل محتوای کیفی و با رویکرد استقرایی مورد بررسی قرار گرفت.

نتیجه کد گذاری باز، دستیابی به ۲۰۴ که از روایات در باب خانواده بود که ۳۰ مفهوم و سه محور دیدگاه های نظری ائمه معصومین درباره خانواده ارائه راهکارهای عملی تحکیم خانواده و عوامل تزلزل خانواده دسته بندی شده است. در بخش دیدگاه های نظری دیدگاه ائمه اطهار (ع) نسبت به زوجین در سه زیربخش: ترسیم جایگاهی، ترسیم جایگاه زن و نکات مشترک مرتبط با زوجین، دیدگاه اسلام در باب تشکیل خانواده و رابطه میان خانواده و جامعه و ویژگی های مطلوب محیط خانواده آمده است.

در بخش راهکارهای عملی تحکیم خانواده نیز زیر مجموعه هایی چون تشکیل خانواده در دو زیربخش ملاک های انتخاب همسر و ویژگی های جشن ازدواج اسلامی، اقتصاد خانواده و وظایف اعضای خانواده قرارگرفتند. در نهایت و در بخش عوامل تزلزل خانواده نیز بخش هایی چون موانع تشکیل خانواده و دلایل تزلزل خانواده پس از تشکیل آن استخراج شدند.

واژگان کلیدی: خانواده اسلامی، سبک زندگی، الگو، خانواده تراز

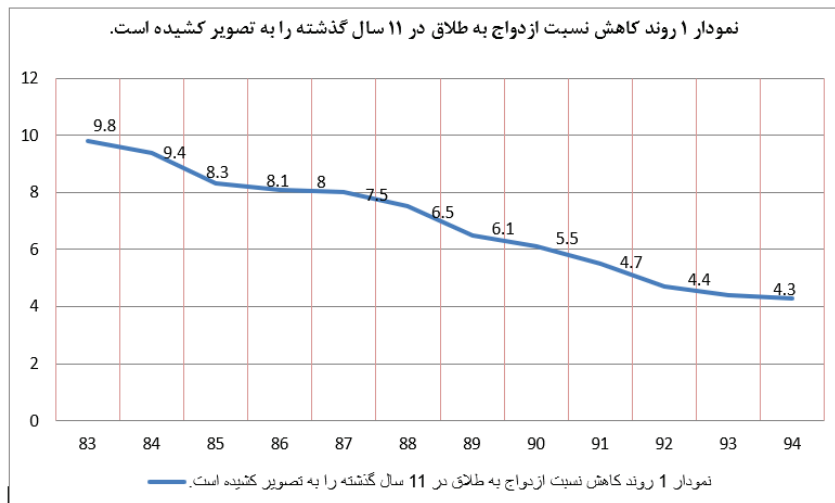
مقدمه و بیان مسأله

"هدف ملت ایران و هدف انقلاب اسلامی، ایجاد یک تمدن نوین اسلامی است؛ این تمدن نوین دو بخش دارد: بخشی، بخش ابزاری است؛ بخش دیگر، متنی، اصلی و اساسی است. بخش حقیقی آن چیزهایی است که متن زندگی ما را تشکیل می دهد، که همان سبک زندگی است.... مثل مسئله ی خانواده، سبک ازدواج، رفتار مادر رسانه ای که در اختیار ماست، رفتار ما با پدر و مادر، رفتار ما با همسر، رفتار ما با فرزند و..." (حسینی خامنه ای، ۱۳۹۱)

این تمدن نوین که باید بر مبنای الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت شکل بگیرد دارای آرمان ها و هدف هایی مستقل از سایر تمدن های بشری است. بدون شک در این الگو باید توجه ویژه ای به نهاد مقدس خانواده داشت؛ چرا که خانواده، اصلی ترین رکن جامعه و زمینه ساز خوشبختی یا بدبختی انسان ها و امت ها است. به علاوه استقلال فرهنگ ها، تمدن ها و حفظ اصول و عناصر اصلی یک تمدن و فرهنگ، به برکت خانواده انجام می گیرد. طبیعتاً اگر خانواده نباشد سلطه فرهنگی و در پی آن سلطه سیاسی و اقتصادی ساده و سهل می گردد. از سوی دیگر خانواده از منظر اسلام دارای قداست و جایگاه ویژه ای است که قابل قیاس با هیچ نهاد دیگری نیست، چرا که جامعه اسلامی حول محور خانواده قرار می گیرد.

در جهان امروز، خطری که نسل بشر را تهدید می کند، تقدس زدایی از کانون خانواده است، تلاش برای به رسمیت شناختن خانواده های هم جنس و زوج های هم خانه نیز در همین راستا صورت می گیرد. از آن گذشته، مهمترین مکتبی که در حال حاضر، در برابر تمدن اسلامی خودنمایی می کند، لیبرالیسم است که در ذات خود فردگرا و مسئولیت گریز است که هر دوی این صفات با تشکیل و تحکیم خانواده در تعارض هستند. در سیر حرکت مردم دنیا به سمت جهانی شدن، لیبرالیسم قوت بیشتری گرفته است و متأسفانه نمود آن در جامعه ی ما به وضوح دیده می شود و طبق آمارها هر روز به تعداد گروندگان به زندگی فردی افزوده می شود.

نگاهی گذرا به شاخص نسبت ازدواج به طلاق در کشور ما به خوبی موید این مطلب است. میزان این شاخص در سال ۸۳، از سوی سازمان ثبت اموال ۹/۸ اعلام شده است، در حالی که همین شاخص طی ۱۱ سال، در ۹ ماهه نخست سال ۹۴، با کاهش ۴۴ درصدی به میزان $\frac{3}{4}$ رسیده است (سازمان ثبت احوال، ۱۳۹۴)

در نمودار ۱ از طریق رسم خط فرضی، روند براساس محاسبه رگرسیون، به پیش بینی میزان شاخص ازدواج به طلاق، در سال ۱۴۰۰ پرداخته شده براین اساس اگر روند ۱۱ سال گذشته ادامه می یابد به شاخص مذکور آنها در ۶ سال آینده به عدد ۱ می رسد و کشور مادر سال ۱۴۰۰، شاهد برابری نرخ طلاق و ازدواج خواهد بود.

به عبارت دیگر با فرض ادامه روند کنونی در سال ۱۴۰۰، در برابر هر یک ازدواج، یک طلاق رخ می دهد که نشان دهنده لزوم سیاست گذاری صحیح فرهنگی برای جلوگیری از ادامه این روند است.

این درحالی است که با بررسی پژوهش های پیشین در زمینه خانواده اسلامی، با الگوی جامعی از خانواده تراز مواجه نمی شویم. عدم وجود چنین الگویی، باعث عدم آشنایی کامل و همه جانبه با آموزه های مورد نظر پیشوایان دین مبین اسلام می شود و عملاً موجب بسته شدن دست سیاست گذاران و برنامه ریزان فرهنگی می شود. طبیعی است که عدم سیاست گذاری صحیح و یا برنامه ریزی ناقص و یا مخدوش در این حوزه می تواند تأثیر منفی شگرفی بر کل جامعه بگذارد.

بنابراین برای رسیدن به الگوی زندگی اسلامی به الگوگیری از زندگی ائمه اطهار (ع) نیازمندیم. آنهایی که بر روح حاکم بر مفاهیم دینی اشراف کامل دارند و قطعاً منبع مهمی است که می تواند با نگاهی راهبردی و کل نگر به نهادهای کیفی جامعه و از جمله خانواده و

معضلات آن آحاد بشر را به سرمنزل مقصود برسانند و راهکارهایی برای اعتلای نهاد آسیب دیده خانواده ارائه کنند. همچنین به علت جایگاه ائمه اطهار و عمق نفوذ کلام معصومین در اقشار گوناگون مردم، بررسی، تحلیل و ارائه احادیث آن بزرگواران انگیزه ای برای عوام و خواص، به منظور تغییر در نگرش ها، رفتارها و سیاست گذاری ها حول محور خانواده می شود. بنابراین پژوهش حاضر، برقراری پیوند میان سه عنصر راهبردی خانواده، سبک زندگی اسلامی و منظومه ی فکری ائمه اطهار(ع) به ویژه امام رضا(ع) در تلاش است تا به هم افزایی معنوی با استفاده از این عناصر کلیدی دست یابد.

۲- ادبیات نظری و پیشینه موضوع

۱-۲ ادبیات نظری

۱-۱-۲ خانواده و اسلام

گروهی از محققان علوم اجتماعی، خانواده را به گروهی از افراد که روابط آنان با یکدیگر براساس هم نوعی شکل می گیرد و نسبت به هم خویشاوند محسوب می شوند تعریف می کنند. گروهی دیگر خانواده را اینگونه تعریف کرده اند: گروهی است متشکل از افرادی که از طریق پیوند زناشویی، هم خونی یا پذیرش، با یکدیگر به عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل اند و فرهنگ مشترکی پدیدآورده و در واحد خاصی زندگی می کنند. (ساروخانی، ۱۳۷۰ ص ۱۰)

برخی دیگر از جامعه شناسان، خانواده را واحدی اجتماعی می دانند که در پیوند مشروع مرد و زنی به وجود می آید و فرزندان پدید آمده از این پیوند آن را تکمیل می کند. در تعریف دیگری گفته اند خانواده شامل مجموعه ای از افراد است که با هدف و اندیشه وصول به منافع مشترک، زیرسقفی قرار می گیرند و سرگرم زندگی هستند.

به اعتقاد برخی نیز واژه خانواده به تدریج بازتعریف شده تا هر جمعی را که باهم زندگی می کنند، در برگیرد. (Edwards & Demo, 1991, p.107)

متاسفینسر معتقد است که وسیع ترین گروه خانواده که شخص به آن تعلق دارد، "شبکه خانواده خویشاوندی" یا خویشاوندان نامیده می شود. این گروه یا شبکه شامل کلیه افرادی است که خود را از طریق خون یا ازدواج به هم وابسته می انگارند. خویشاوندی از روابط میان افرادی تشکیل می شود که بر تباری از افراد مشترک، ازدواج یا فرزندخواندگی استوار

است (اسپنسر، ۱۳۸۳، ص ۸۰، ۸۲، ۹۴)

به نظر ارنست ماور، خانواده صرفاً یک گروهی از افراد نیست که در کنار هم زندگی می کنند؛ بلکه سازمان نگرش ها و الگوهایی است که هر خانواده به طور مستقل بسط می دهد و خانواده رابه عنوان یک گروه فرهنگی می شناسند. بیان نهان خانواده عبارت است از فرآیند شکل دادن نگرش های سازمان یافته ای که همه اعضای خانواده در آن توافق دارند (Mover, 1927, p.3).

جامعه شناسان همچنین در توصیف سیر تطور در رسیدن خانواده در غرب از حالت سستی به مدرن و پس از آن پست مدرن، نظراتی دارند که برخی از آن ها را مرور می کنیم و در نهایت در قالب نموداری با انواع خانواده در جهان امروز آشنا می شویم.

از دیدگاه گیرنز، امروزه در کشورهای غربی و به طور فزاینده ای در کشورهای دیگر جهان، خانواده، مجموعه ای از پیوندها است که بیشتر بر اساس ارتباط و خصوصاً ارتباط عاطفی شکل گرفته است؛ در حالی که در گذشته، خانواده قبل از هرچیز یک واحد اقتصادی بوده است.

ویتا والسینوا، جامعه شناس فنلاندی، معتقد است که امروزه باید خانواده را به عنوان یک پیکره یا یک ترکیب از عناصر متعدد بدانیم، عناصری که باعث می شود خانواده هسته ای درکانون قرار گیرد، اما فراتر از آن روابط متعدد دوستی و خویشاوندی، نقش های رسمی و غیر رسمی، همه و همه، در شکل گیری نهاد خانواده موثر است.

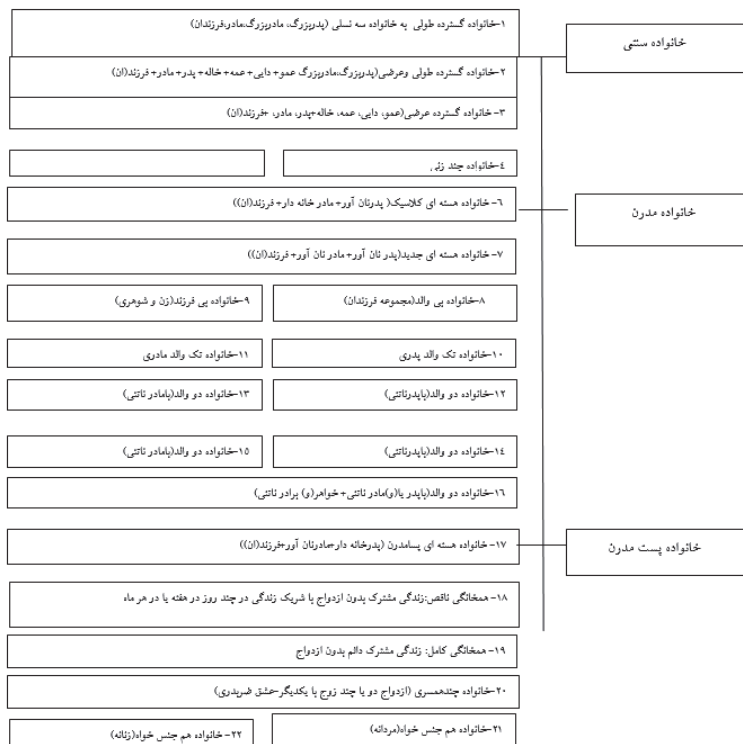
الیزابت بک گرنهایم، جامعه شناس آلمانی خانواده را در چارچوب دیگر تحولات اجتماعی مطالعه می کند و معتقد است جهان با شتاب روزافزون به سوی یکپارچه شدن پیش می رود، بنابراین خانواده نیز در این مجموعه تحولاتی گسترده را تجربه خواهد کرد و به قول او، در دنیای جهانی شده امروز با خانواده هایی فراملیتی روبه رو هستیم.

اریک وایدمر سوئیسی و استاد دانشگاه ژنو، معتقد است که خانواده از مرحله ی سنت به مدرنیته رسیده است، اما اینک شاهد دوران پسامدرنیته هستیم و باید ویژگی های خانواده در این عصر را مورد مطالعه قرار دهیم، به عقیده او، این تحولات به صورت یکسان در تمامی جوامع رخ نداده است؛ به طوری که در بخش هایی از جهان شاهد حضور قدرتمند خانواده های سنتی، در بخش های دیگر خانوادهای مدرن و در نهایت، در بخش سوم شاهد شکل گیری خانواده هایی هستیم که باید آن ها را خانواده های فردی و دوران پسامدرنیته نامید.

اولریک زارتلر اتریشی و استاد جامعه شناس دانشگاه وین نیز طلاق را از مهم ترین موضوعات مرتبط با خانواده در دنیای امروز می داند. پدیده طلاق از دید او در لحظه اتفاق نمی افتد، بلکه فرآیندی است که در طول زمان شکل می گیرد. این صاحب نظر، معتقد است که نه

بانگاه مطالعاتی و نه مثبت، بلکه باید به طلاق به عنوان یک واقعیت به دور از تعصب و یکسو نگری توجه کرد (لیبی، ۱۳۹۳)

اسلام اما خانواده را گروهی می داند متشکل از دو رکن اصلی زن و مرد که در سایه ضابطه ای مشروع و الهی در کنار یکدیگر قرار گرفته و بر اثر آن پیوند، دارای شخصیت اجتماعی، حقوقی، معنوی و مدنی شده اند. اساس روابط انسان را نکاح تشکیل می دهد و نکاح، عقد یا پیمانی است که بر اساس آن رابطه زوجین مشروع می شود (قائمی، ۱۳۹۱، ص ۲۸).

قرآن کریم، خانواده را در آیه ای از آیات خداوند "در پیوندی محکم که در دژی در مقابل زندگی سراسر فسق و فجور" سنت پیامبران الهی و "عامل تکثیر نسل" معرفی می کند و از همسران به عنوان "لباس یکدیگر" نام می برد، همچنین روایات اسلامی خانواده را "محبوب ترین بنا نزد خداوند" و "بالاترین نعمت پس از اسلام" می دانند و ازدواج را "کامل کنند دین"،

گشاینده درهای رحمت الهی" و "عامل ارزش یافتن مبادات" معرفی می کنند. (بوجاری و پرچم، ۱۳۹۲، ص-۱۹۳۹)

باید دانست مسائل خانواده از دیدگاه حقوقی-فقهی و اخلاقی مورد بررسی قرار می گیرد. اسلام احکام و قوانین مربوط به خانواده را تحت نفوذ اخلاق دانسته و به همین منظور، محیط خانواده با حاکمیت حقوق و تکالیف متقابل، وام دار اخلاق و اجرای قوانین متأثر از اخلاق در این کانون مقدس دانسته شده است. به بیان دیگر در الگوی خانواده اسلامی، "حقوق و تکالیف زوجین و فرزندان نسبت به یکدیگر و سایر خویشاوندان، در سایه اصول اخلاقی مورد تأکید قرار گرفته است (زارعی، ۱۳۹۰، ص ۶۹-۹۶)

۲-۱-۲ سبک زندگی اسلامی: مهدوی کنی با ارائه تعاریف مختلفی از "سبک زندگی" از سوی دانشمندانی چون زمبل، ویلن، وبر، مک کی، آدلرف کلاکھون، بوردیو، ونزل، لسلی، بیوٹ و گیرنز (مهدوی کنی، ۱۳۸۷، ص ۴۶) نتیجه می گیرد که تقریباً در همه تعاریف دو مفهوم به خصوص در نظر گرفته شده است. در حقیقت هر دو مفهوم نیز به واژه "سبک" بر می گردد: اول مفهوم "وحدت" و دوم مفهوم "تمایز" به این معنی که سبک زندگی حاکی از مجموعه عناصری است که کم و بیش به طور نظام مند باهم ارتباط داشته و یک کل را پدید می آورند. همین اتحاد و نظام مندی، این کل را از کل های دیگر متمایز می کند (کاویانی، ۱۳۹۱، ص ۳۴).

مهدوی کنی در نهایت، این تعریف از سبک زندگی را ارائه می دهد:

الگوی همگرا (لکیت تامی) با مجموعه ای منظمی از رفتارهای درونی و بیرونی، وضع های اجتماعی و دارایی ها که فرد یا گروه ب مبنای پاره ای از تمایلات و ترجیح ها (سلیقه) و در تعامل با شرایط محیطی خود ابداع یا انتخاب می کند یا به اختصار: "الگو یا مجموعه ی نظام مند کفش های مرجح" است. (مهدوی کنی، ۱۳۸۷، ص ۷۸)

افزون بر این، نظریه پردازان غربی، در مقابل عمل نیز شاخص هایی برای سبک زندگی ارائه کرده اند که می تواند ما را به درک بهتری از این مفهوم برساند. مهمترین شاخص ها در این زمینه عبارت اند از: الگوری مصرف و شیوه ی تغذیه، پوشاک و نوع مسکن، شیوه گذراندن اوقات فراغت، الگوهای مربوط به شیوه تمرکز بر علاقه مندی ها، آداب معاشرت و چشم اندازهای اخلاقی، الگوهای زندگی خانوادگی و بهداشت و سلامت. (فاضل قانع، ۱۳۹۲، ص ۱۹-۲۳)

در بررسی رابطه میان دین و سبک زندگی، باید گفت که در فلسفه و برهان، به اثبات رسیده است که هیچ عمل آگاهانه و حتی غیر آگاهانه ای صورت نمی گیرد مگر آن که به علل

طولی خود از نظام ارزش ها و نگرش ها متصل باشد. پیوند محکمی میان سلسله "عقاید" اخلاق و عمل "نگرش ها" ارزش ها و رفتار، "شریعت، طریقت، حقیقت" و دریک کلام میان حکمت نظری و حکمت عملی موجود است. مرحوم علامه طباطبائی در مواضع متعددی از جمله در مقاله ای با عنوان رساله ای در "عقاید اخلاق" "اعمال" به این بحث پرداخته اند (طباطبائی، ۱۳۸۷ ص ۱۷).

امام خمینی ره، نیز در بحثی عمیق و عرقانی درچهل حدیث، به رابطه طولی افکار، احساسات و اعمال پرداخته اند ایشان معتقدند انسان یک امر واحد و یکپارچه است. عقاید با مغز سروکار دارد و اخلاق با قلب و رفتار با جوارح و اعضاء تأثیر در هر یک از این مراتب در دیگری منعکس می شود. (امام خمینی (ره)، ۱۳۹۲، ص ۳۸۸)

با این مقدمات می توان گفت سبک زندگی اسلامی از آن جهت که "سبک" است، به رفتار می پردازد و با شناخت ها و عواطف رابطه مستقیم ندارد. ولی از آن جهت که اسلامی است نمی تواند بی ارتباط با عواطف و شناخت ها باشد.

بر این اساس در سبک زندگی اسلامی، عمق اعتقادات "عواطف و نگرش فرد سنجیده نمی شود، بلکه رفتارهای فرد مورد سنجش قرار؛ اما هر رفتاری که بخواهد مبنای اسلامی داشته باشد باید حداقل هایی از شناخت و عواطف اسلامی را پشتوانه خود قرار دهد. به بیان دیگر سبک زندگی اسلامی نمی تواند به نیت ها کاری نداشته باشد (کاویانی، ۱۳۹۱، ص ۱۸)

۲-۳ پیشینه پژوهش: تاکنون چندین و چند پژوهش در زمینه ی نگاه اسلام به خانواده و ویژگی های خانواده اسلامی انجام شده است. از مهم ترین این پژوهش ها می توان به مواردی که در ادامه آورده شده اشاره کرد.

ردیف	نویسندگان	اهداف اصلی وسؤالات اصلی	روش استفاده شده	مهم ترین یافته ها
۱	چراغی کوتیانی (۱۳۸۸)	کشف رویکرد های اصلی اسلام به خانواده	کشف رویکرد های اصلی اسلام به خانواده	۲. مراقبت و حمایت از نقش های مهم خانواده به شمار می رود ۳. اساس زندگی خانوادگی برمودت و رحمت بنا شده است ۴. تعیین جایگاه افراد و توزیع نقش ها در خانواده از سوی اسلام برای رسیدن اعضا به خوشبختی این جهانی و آن جهانی
۲	نعمتی پیر علی نیا و همکاران ۱۳۹۰	شناسایی مهم ترین تکالیف زوجین از منظر اسلام	اسناد توصیفی تحلیلی	از منظر اسلام انتصاب سرپرستی خانواده به مرد و واگذاری مدیریت داخلی منزل به زن است هر یک از این تکالیف کلان مجموعه ی وظایفی را در برداشته و با مکانیسمهای حقوقی ویژه ای حمایت می شوند که بر اساس فرمایشات معصومین (ع) با توصیه های اخلاق مداری متعددی با محوریت از معروف و حسن معاشرت و مصادیق خوش رفتاری اکرام همسر و صبر در خانواده ملازمه دارند.
۳	آل رسول محمد خالنی	شناسایی اصول موثر در روابط صمیمانه همسران با الگو برداری از اسوه های قرآنی	اسنادی کد گذاری و مقوله بندی کیفی داده ها	راهکار اصلی به عنوان سیاست و برنامه کلی حاکم بر زندگی مشترک و مطلوب قرآنی توجه به حضور خداوند و کسب رضایت وی است و همچنین نتایج بدست آمده از داستان های قرآنی حاکی از

<p>آن است که دقت بسیار درانتخاب کلمات و جملات عدم جستجوی مقصر در رویارویی بامشکلات ومبراندانستن خود در ایجاد یا تقویت مشکلات برخورد حکیمانه باخطای همسر و فاش نساختن آن به علاوه چاره جویی حکیمانه برای حل مشکلات واتحاد واربطای روحی بسیار محکم درپرتوایمان تقوا ازجمله این جلوه های رفتاری زیانرسوی زوجین است که براساس خدا محوری شکل گرفته است.</p>		<p>وهمسررانی بهشتی</p>	<p>۱۳۹۰</p>	
<p>حسن معاشرت محبت وصمیمیت عقلانیت گرایی واحترام متقابل مدارا وسازش وگذشت وصبر و بردباری ازجمله وظایف مشترک زوجین براساس یافته های این پژوهش است پژوهش گرهمنچنین از مدیریت گشایش و وسعت دراومور منزل و تامین امکانات خانواده به عنوان وظایف اختصاصی زن در برابر شوهر یاد می کند.</p>	<p>اسنادی کدگذاری و مقوله بندی کیفی دادها</p>	<p>شناسایی وظایف مشترک اختصاص زوجین در سیره وسخنان امام رضاع</p>	<p>شه گلی ۱۳۹۳</p>	<p>۴</p>
<p>معیار اصلی ورکن اساسی درهم شانی زن ومرد اسلام وایمان سازگاری معرفتی وفکری پاک دامنی واخلاق نیکواست وملاک های دیگر مانند اصالت وشرافت خانوادگی توازن وتناسب</p>	<p>اسنادی تحلیل ومحتوای کیفی</p>	<p>کشف معیار کفائت در نکاح</p>	<p>ایزدی فر ۱۳۸۲</p>	<p>۵</p>

<p>جسمی و جنسی عقل و بلوق فکری جمال و زیبایی علم وسواد به عنوان شرط کمال بوده و در بهتر شدن دوام و شیرینی زندگی مشترک می تواند تاثیر به سزایی داشته باشد.</p>				
<p>در میان الگوهای متعدد عشق ورزی آنچه آموزه های قران و دیگر متون اسلامی اخلاقی بر آن تاکید دارند عشق و محبت بر اساس ویژگی های شخصیتی معنوی و روحانی همسر است که نه تنها داشته های ظاهری و جسمانی را نفی نمی کند بلکه آن ها را تحت تاثیر قرار داده دل نشین تر و جذاب تر کرده است و می توان در مسیر کمال الهی انسان را به سوی عشق الهی رهنمون سازد</p>		<p>شناسایی اهمیت و جایگاه عشق بین همسران و سبک زندگی اسلامی و قرآنی</p>	<p>هوشنگی و همکاران ۱۳۹۳</p>	<p>۶</p>
<p>منع فعالیت اجتماعی زن موجب دو ضرر می شود ۱ ضرری که ممکن است به مرد و خانواده وارد شود ۲ ضرری که ممکن است به زن و جامعه وارد شود راه حل این مسئله جریان قاعده لاضرر است اگر ضرر عرفا قابل اقماض باشد مرد نمی تواند از فعالیت اجتماعی زن ممانعت کند لیکن در مواردی که ضرر غیر قابل اغماض باشد اشتغال زن به فعالیت های اجتماعی تجویز نمی شود اگر وضعیت دو ضرر</p>	<p>اسنادی توصیفی تحلیلی</p>	<p>بررسی فعالیت های اجتماعی زن و تراحم آن با حقوق زوج با تاکید بر اندیشه امام خمینی (ره)</p>	<p>توجهی و حق محمدی فرد ۱۳۹۰</p>	<p>۷</p>

مسأوی باشد فقها مراجعه به عموماًت یاتوسل به قرعه را برگزیده اند.				
ارکان مطلوب زندگی همسران بر مبنای هستی شناسی اسلامی: خدامحوری و آفریده بودن جهان هستی تکاملی هستی وجهت تکاملی و پدیده های آن و دنیا و آخرت به مثابه دو بعد از هستی و گسترش زوجیت در هستی برخی ارکان اخلاقی سبک زندگی همسران برآمده از میانی هستی شناسی یاد شده عبارت اند از: قداست خودمهارگری و مصونیت و صبر و استقامت و مودت و رحمت و ایمان و امنیت و حسن معاشرت و سکونت و کفویت	اسنادی کدگذاری مقوله بندی کیفی دادها	شناسایی ارکان اخلاقی سبک زندگی همسران بر اساس هستی شناسی اسلامی	موسایی پور و هوشنگی ۱۳۹۳	۸

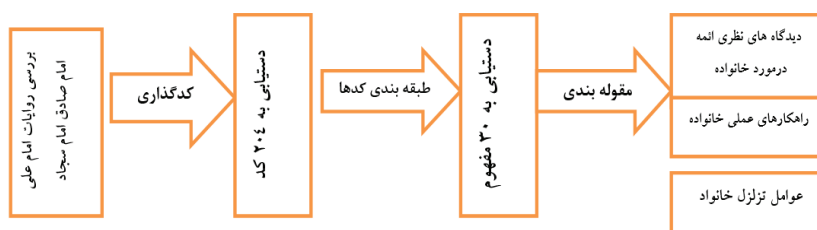
۳- روش پژوهش

این پژوهش بر مبنای روش تحلیل محتوای کیفی صورت گرفته است. روش تحلیل محتوای کیفی در رویکرد استقرایی و قیاسی مورد استفاده قرار می گیرد که در این پژوهش از رویکرد استقرایی استفاده شده است. در این رویکرد پژوهش بدون چارچوب نظری آغاز شده و به جای آن که محقق اقوام به شمارش متغیرهای از پیش تعیین شده در چارچوب نظری آید با رویکردی جز به کل آغاز به شناسایی و استخراج مفاهیم مرتبط با هدف پژوهش و پس از آن طبقه بندی این مفاهیم در دل زیر مقولات و مقولات اصلی می نماید. (Moyring, 2000) در این حالت محققان خودشان را بر امواج دادها شناور می کنند تا شناختی بدیع برایشان حاصل شود بنابراین از طریق استقرا مقوله ها از دادها ظهور می یابند. (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰، ص ۱۵-۴۴) به طور اساسی تقلیل متن به اعداد ترمکنیک تحلیل محتوای کمی به دلیل ازدست دادن اطلاعات ترکیبی و دلالت اغلب مورد انتقاد قرار گرفته است بنابراین تحلیل محتوای کیفی را می

توان روش تحقیقی برای تفسیر محتوایی داده های متنی از طریق فرآیندهای طبقه بندی نظام مند که بندی و زمینه سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده دانست. توانایی این روش برای تفسیر معانی پنهان موجب شده است که محققان تحلیل محتوای کیفی را به منزله روشی انعطاف پذیر به ویژه برای داده های متنی در نظر بگیرند.

دراین پژوهش روایات موجود در حوزه خانواده به عنوان جامعه مورد بررسی انتخاب شد متن این روایات به صورت تمام شماری مورد تحلیل وکدگذاری قرارگرفت .

برای تحلیل داده ها در این روش از دو سطح کد گذاری بارز محوری استفاده می شود. با بررسی دقیق در مرحله اول ۲۰۴ کد شناسایی شد که در قدم بعدی این کدها در ۳۰ مفهوم اصلی دسته بندی گردید. طی فرایند تقلیل داده ها این ۳۰ مفهوم در ۹ مقوله و نهایتاً در ۳ محور اصلی شامل دیدگاه های نظری ائمه اطهار درباره خانواده و راهکارهای عملی تحکیم خانواده و عوامل تزلزل خانواده طبقه بندی شده است این فایند منجر به استخراج مضامین اصلی پیرامون ویژگی های خانواده تراز اسلامی و طراحی الگوی آن از منظر روایات گردید.

نمودار روند تحلیل و کدگذاری داده ها

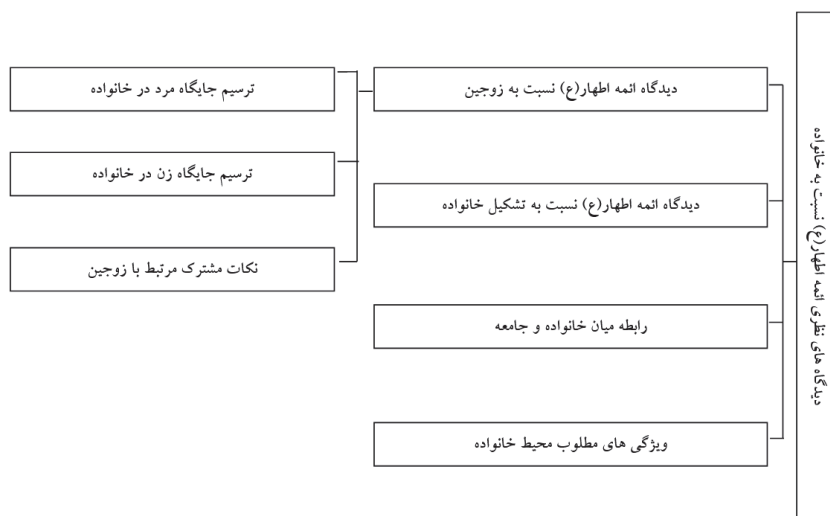
۴- یافته های پژوهش

توصیه های ائمه اطهار(ع) در باره خانواده اسلامی را می توان در سه صورت کلی دسته بندی کرد بخشی از این آموزه ها به ((دیدگاه نظری)) ایشان در مورد خانواده اسلامی می پردازد در بخش دیگر به ((راهکارهای عملی تحکیم خانواده از منظر ائمه اطهار می پردازد و ((در نهایت با عوامل تزلزل خانواده)) از دیدگاه ایشان بیان شده است.

۴-۱ دیدگاه نظری ائمه اطهار در باره خانواده اسلامی: دربخش نخست از این تقسیم بندی با دیدگاه هایی مواجه می شویم که بیشتر جنبه نظری دارند. اما وجود چنین دیدگاه

هایی در افراد باعث عملی شدن رفتارهای متناظر می شود و تأثیر فراوانی بر سبک زندگی عینی مردمان جامعه خواهد داشت.

مباحث مرتبط با این موضوع شامل عناوین کلی ((دیدگاه ائمه اطهار نسبت به زوجین)) و ((دیدگاه ائمه اطهار نسبت به تشکیل خانواده)) و ((رابطه میان خانواده و جامعه)) و ویژگی های مطلوب محیط خانواده است این تقسیم بندی به طور شماتیک در نمودار ۴ به تصویر کشیده شده است.

نمودار دیدگاه های نظری ائمه اطهار (ع) نسبت به خانواده

البته در کنار این عناوین کلی موارد دیگری قرار دارد که در تقسیم بندی بالا نمی گنجد لذا قبل از توضیح عناوین گفته شده به ذکر آنها می پردازیم. در بیان روایات در خصوص خانواده به سبک زندگی اسلامی تدین و محبت و اعتماد زوجین نسبت به یکدیگر جایگاه ویژه ای دارد. به گونه ای که اسلام محبت را زیربنای خانواده می داند. همچنین در بیان روایات رمز ماندگاری خانواده تدین معرفی می شود. به علاوه میان اعتماد و محبت در خانواده رابطه دوسویه قائل هستند و معتقدند افزایش یا کاهش یک تأثیر مستقیمی در دیگری می گذارد.

۱-۱-۴ دیدگاه ائمه اطهار (ع) نسبت به زوجین: بخش دیدگاه ائمه اطهار نسبت به زوجین به سه زیر مجموعه دیگر تقسیم می شود که شامل «ترسیم جایگاه مرد در خانواده» و «ترسیم جایگاه زن در خانواده» و همچنین نکات مشترک مرتبط با زوجین است.

امام رضا (ع) در ترسیم جایگاه مرد در خانواده وی را مظهر اعتماد و نقطه اتکا در مسائل روحی و معنوی می‌داند و از زن به عنوان عنصر اصلی تشکیل خانواده مدیر داخلی خانه و مظهر انس و آرامش و آرایش معنوی محیط خانواده یاد می‌کنند. ایشان معتقدند که زنان در قیاس با مردان پیچیدگی بیشتری از نظر ذهنی و عاطفی دارند و نیاز بیشتری به داشتن آرامش و تکیه‌گاه در زندگی احساس می‌کنند. همچنین معتقدند که مسئولیت‌های خانوادگی زنان در اولویت بیشتری در قیاس با مسئولیت‌های بیرون از منزل آنان دارد. روایات اگرچه مخالفتی با ایفای نقش‌های بیرون از منزل از سوی زنان ندارد اما اصل را بر نقشه‌ای خانوادگی ایشان قرار داده‌اند. در منظومه فکری ائمه اطهار در خصوص خانواده اسلامی دیدگاه‌ها و نظرهای مشترکی نیز درباره زوجین مطرح شده است که اختصاص به هیچ یک از آن دو ندارد و مرد و زن را شامل می‌شود. فرعیات نداشتن هیچ یک از زوجین برابریشان نقش تکمیلی این دو نسبت به یکدیگر و خاصیت پوشانندگی ایشان برای هم از جمله این دیدگاه‌هاست. ائمه معصومین همچنین معتقد به وجود تفاوت طبیعی میان زن و مرد هستند. این تفاوت‌ها از منظر ایشان در نوع نگرش به همسر و در توانمندی‌های جسمی و فکری وجود دارد.

۴-۲-۱ تشکیل خانواده از منظر روایات: در اندیشه ائمه معصومین ازدواج و تشکیل خانواده نعمت و سرالهی است و ازدواج پدیده‌ای اجتناب‌ناپذیر تلقی می‌شود. ازدواج و نهاد خانواده مقدس است و هدف اصلی از همسرگزینی کسب آرامش معرفی می‌شود.

امام رضا (ع) دیدگاه‌هایی در خصوص فواید تشکیل خانواده دارند. ایشان شکل‌گیری نهاد خانواده و بهره‌مندی فرد و جامعه از برکات این نهاد مقدس را یکی از مهم‌ترین ثمرات ازدواج می‌دانند تا‌مین نیازهای اخلاقی و معنوی خانواده و تأمین نیاز زوج طلبی انسان و ارضای غرایز بشری به علاوه دلگرمی به تدام فعالیت زندگی از جمله این فواید است. که در نهایت منجر به پرورش و رشد اعضا در سه بعد روحی و رفتاری و عاطفی می‌شود. ائمه اطهار (ع) همچنین با تأکید بر ازدواج به هنگام صمیمیت زوجین و در نتیجه ماندگاری بیشتر خانواده را از فواید این امر مبارک معرفی می‌کنند.

تولید نسل بقای استقلال جامعه به همراه حفظ و انتقال فرهنگ و تمدن نیز از دیگر اثرات تشکیل خانواده از منظر روایات است. که در زمره فواید اجتماعی ازدواج جای می‌گیرد.

۴-۱-۳ رابطه میان خانواده و جامعه: روایات در باب ارتباط میان خانواده و جامعه نیز آموزه‌هایی نظری دارند. که در این خصوص هر خانواده را به مثابه یک سلول از پیکره اجتماع توصیف می‌کنند. همچنین ائمه (ع) میان سلامتی و اصلاح خانواده با سلامتی و اصلاح جامعه

رابطه مستقیم قائل هستند و داعیه دار تأثیر مستقیم آرامش در خانواده بر بهره‌وری در کار هستند. بر این اساس رهبر معظم انقلاب بر لزوم محترم شمردن قرارداد خانوادگی از سوی زوجین قانون و جامعه اصرار می‌ورزند و فراهم کردن زمینه برای ازدواج جوانان را وظیفه دولت‌ها می‌خوانند.

۴-۱- ویژگی‌های مطلوب محیط خانواده: به منظور کارایی و اثربخشی هر چه بیشتر نهاد خانواده لازم است تا محیط حاکم بر آن دارای ویژگی‌هایی متناسب با کارکرد خانواده باشد. تنها در این صورت است که برکات خانواده بر اعضای آن و جامعه پدیدار می‌شود. این خصائص از منظر روایات شامل حاکمیت آرامش و تدبیر و عقلانیت بر محیط کلی خانواده است. همچنین بر لزوم وجود شادی و سرزندگی در خانواده تأکید شده و آن را محلی برای تجدید قوای اعضا می‌دانند تا به این وسیله با روحیه بهتری به وظایف فردی و اجتماعی‌شان عمل کنند.

۴-۲- راهکارهای عملی تحکیم خانواده: روایات در کنار ارائه دیدگاه نظری در خصوص خانواده راهکارهایی عملی را برای حفظ و تحکیم این نهاد مقدس ارائه نموده‌اند. این راهکارها در یک تقسیم‌بندی بسیار کلی بر سر موضوع ((تشکیل خانواده)) و ((اقتصاد خانواده)) و ((وظایف اعضای خانواده)) اختصاص دارد که هر یک شامل چندین زیرمجموعه است در نمودار زیر با مقولات کلی این راهکارها آشنا می‌شویم.

البته در کنار این عناوین کلی موارد دیگری قرار دارد که در تقسیم‌بندی بالا نمی‌گنجد لذا قبل از توضیح عناوین گفته شده به ذکر آنها می‌پردازیم. در بیان روایات در خصوص خانواده به سبک زندگی اسلامی تدین و محبت و اعتماد زوجین نسبت به یکدیگر جایگاه ویژه‌ای دارد. به گونه‌ای که اسلام محبت را زیربنای خانواده می‌داند. همچنین در بیان روایات رمزماندگاری خانواده تدین معرفی می‌شود. به علاوه میان اعتماد و محبت در خانواده رابطه دوسویه قائل هستند و معتقدند افزایش یا کاهش یک تأثیر مستقیمی در دیگری می‌گذارد.

۴-۱- دیدگاه ائمه اطهار (ع) نسبت به زوجین: بخش دیدگاه ائمه اطهار نسبت به زوجین به سه زیرمجموعه دیگر تقسیم می‌شود که شامل ((ترسیم جایگاه مرد در خانواده)) و ((ترسیم جایگاه زن در خانواده)) و همچنین نکات مشترک مرتبط به زوجین است.

امام رضا (ع) در ترسیم جایگاه مرد در خانواده وی را مظهر اعتماد و نقطه اتکا در مسائل روحی و معنوی می‌دانند و از زن به عنوان عنصر اصلی تشکیل خانواده مدیر داخلی خانه و مظهر انس و آرامش و آرایش معنوی محیط خانواده یاد می‌کنند. ایشان معتقدند که زنان در قیاس با مردان پیچیدگی بیشتری از نظر ذهنی و عاطفی دارند و نیاز بیشتری به داشتن آرامش و تکیه‌گاه

در زندگی احساس می کنند. همچنین معتقدند که مسئولیت های خانوادگی زنان در اولویت بیشتری در قیاس با مسئولیت های بیرون از منزل آنان دارد. روایات اگرچه مخالفی با ایفای نقشهای بیرون از منزل از سوی زنان ندارد اما اصل را بر نقشه ای خانوادگی ایشان قرار داده اند. در منظومه فکری ائمه اطهار در خصوص خانواده اسلامی دیدگاه ها و نظریات مشترکی نیز درباره زوجین مطرح شده است که اختصاص به هیچ یک از آن دو ندارد و مرد و زن را شامل می شود. فرعیات نداشتن هیچ یک از زوجین برابریشان نقش تکمیلی این دو نسبت به یکدیگر و خاصیت پوشانندگی ایشان برای هم از جمله این دیدگاههاست. ائمه معصومین همچنین معتقد به وجود تفاوت طبیعی میان زن و مرد هستند. این تفاوت ها از منظر ایشان در نوع نگرش به همسر و در توانمندی های جسمی روحی و فکری وجود دارد.

۲-۴-۱ تشکیل خانواده از منظر روایات: در اندیشه ائمه معصومین ازدواج و تشکیل خانواده نعمت، نهاد خانواده مقدس است و هدف اصلی از همسرگزینی کسب آرامش معرفی می شود.

امام رضا (ع) دیدگاه هایی در خصوص فواید تشکیل خانواده دارند. ایشان شکل گیری نهاد خانواده و بهره مندی فرد و جامعه از برکات این نهاد مقدس را یکی از مهم ترین ثمرات ازدواج می دانند تأمین نیاز های اخلاقی و معنوی خانواده و تأمین نیاز زوج طلبی انسان و ارضای غرایز بشری به علاوه دلگرمی به تدام فعالیت زندگی از جمله این فواید است. که در نهایت منجر به پرورش و رشد اعضا در سه بعد روحی و رفتاری و عاطفی می شود. ائمه اطهار (ع) همچنین با تأکید بر ازدواج به هنگام صمیمیت زوجین و در نتیجه ماندگاری بیشتر خانواده را از فواید این امر مبارک معرفی می کنند.

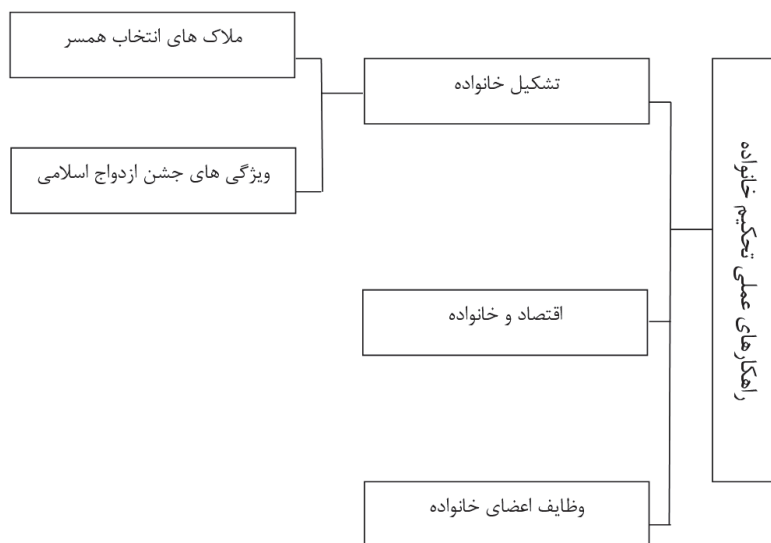
تولید نسل بقای استقلال جامعه به همراه حفظ و انتقال فرهنگ و تمدن نیز از دیگر اثرات تشکیل خانواده از منظر روایات است. که در زمره فواید اجتماعی ازدواج جای می گیرد.

۳-۱-۴ رابطه میان خانواده و جامعه: روایات در باب ارتباط میان خانواده و جامعه نیز آموزه هایی نظری دارند. که در این خصوص هر خانواده را به مثابه یک سلول از پیکره اجتماع توصیف می کنند. همچنین ائمه (ع) میان سلامتی و اصلاح خانواده با سلامتی و اصلاح جامعه رابطه مستقیم قائل هستند و داعیه دار تأثیر مستقیم آرامش در خانواده بر بهره وری در کار هستند. بر این اساس رهبر معظم انقلاب بر لزوم محترم شمردن قرارداد خانوادگی از سوی زوجین قانون و جامعه اصرار می ورزند و فراهم کردن زمینه برای ازدواج جوانان را وظیفه دولت ها می خوانند.

۴-۱-۴ ویژگی های مطلوب محیط خانواده: به منظور کارایی و اثر بخشی هر چه بیشتر نهاد خانواده لازم است تا محیط حاکم بر آن دارای ویژگی هایی متناسب با کارکرد خانواده باشد. تنها در این صورت است که برکات خانواده بر اعضای آن و جامعه پدیدار می شود. این خصائص از منظر روایات شامل حاکمیت آرامش و تدبیر و عقلانیت بر محیط کلی خانواده است. همچنین بر لزوم وجود شادی و سرزندگی در خانواده تأکید شده و آن را محلی برای تجدید قوای اعضا می دانند تا به این وسیله با روحیه بهتری به وظایف فردی و اجتماعی شان عمل کنند.

۲-۴ راهکارهای عملی تحکیم خانواده: روایات در کنار ارائه دیدگاه نظری در خصوص خانواده راهکارهایی عملی را برای حفظ و تحکیم این نهاد مقدس ارائه نموده اند. این راهکارها در یک تقسیم بندی بسیار کلی برسر موضوع ((تشکیل خانواده)) و ((اقتصاد خانواده)) و ((وظایف اعضای خانواده)) اختصاص دارد که هر یک شامل چندین زیر مجموعه است در نمودار زیر با مقولات کلی این راهکارها آشنا می شویم.

۴-۲-۱ تشکیل خانواده: این بخش از رهنمود های ائمه به دو زیر مجموعه مهم ((ملاک های انتخاب همسر)) و ((ویژگی های جشن ازدواج)) اسلامی تقسیم می شود. در روایات ما مجرد زیستن نکوهش شده و جوانان مجرد را به تشکیل خانواده تشویق نموده اند. همچنین زمان مناسب برای ازدواج در لسان روایات هنگام احساس نیاز به همسر معرفی شده و از کسب عفاف و تقوا به عنوان انگیزه این امر مقدس یاد کرده اند. در رهنمود های ائمه ازدواجی مورد

پسند است که اختیاری صورت بگیرد نه به اجبار دیگران نباشد.

ملاک های انتخاب همسر

روایات ما با برشمردن ملاک هایی برای انتخاب همسر سعی کرده اند رهنمودهای معنوی برای جوانان جامعه اسلامی نمایند. دین داری و نجابت و دارای صلاحیت اخلاق و شرافت و کفویت در ایمان مواردی است که در کلام نورانی ائمه معصومین در خصوص معیارهای انتخاب همسر دیده می شود. ملاحظه می شود که این ملاک ها همگی از جنس اخلاق و ایمان هستند و به مسائل مادی ارتباطی ندارند.

ویژگی های جشن ازدواج اسلامی

ائمه اطهار (ع) در این باره چارچوب راهنمایی را مشخص کرده و نوع اجرای آن را به اختیار زوجین و خانواده ها واگذار کرده اند که رعایت سادگی و اسراف نکردن به همراه مراعات وضع مالی دیگران از آن جمله است. گاه خانواده ها با صرف هزینه های فراوانی اقدام به برگزاری جشن عروسی می کنند. با این توجیه که هزینه کردن مال حلال ایرادی ندارد غافل از اینکه چنین رفتاری عامل مهمی است برای منصرف کردن فقرا از ازدواج.

وجود شادی و نشاط در جشن ازدواج در عین رعایت مرزهای شرعی به علاوه انجام اعمال عبادی در شب عروسی از دیگر توصیه های ائمه در خصوص جشن ازدواج است.

۲-۲-۴ اقتصاد خانواده: روایات در این زمینه به مسلمین توصیه کرده اند که سادگی را در همه مراحل زندگی رعایت کنند. و در این زمینه بیشتر بر رعایت سادگی در برهه ابتدایی زندگی مشترک تاکید داشته اند. همچنین از آنان خواسته اند تا به شکلی افسار گسیخته وارد مسائل مالی نشوند و به میزان کفایت و راحتی و زندگی بدون نیاز به دیگران در این امور توقف کنند و در حد عامه مردم جامعه زندگی کنند. پرهیز از ورود به مسائل مادی ازدواج، دوری از خرج تراشی های کاذب، دوری از چشم و هم چشمی کردن در مادیات نیز در زمره اندازه های ایشان در موضوع اقتصاد خانواده است، همچنین به مسلمین توصیه شده که از تجملات حذر کنند و در مسائل اقتصادی تشکیل خانواده بر خداوند توکل کنند و باعث قوت هر چه بیشتر مسائل معنوی ازدواج نسبت به مسائل مادی آن شوند.

ائمه اطهار همچنین از مسلمین خواسته اند که مهریه های سبک تعیین نکنند. در خصوص جهیزیه نیز آن را به مقدار شروع یک زندگی و به قدر وسع و توان والدین تهیه کنند.

۳-۲-۴ وظایف اعضای خانواده: این بخش شامل دو زیر مجموعه وظایف زوجین و وظایف والدین می شود وظایف زوجین در خانواده را به دو بخش وظایف اختصاصی و وظایف مشترک زوجین تقسیم کرده ایم که هر یک دارای زیر مجموعه هایی است

وظایف اختصاصی زوجین

وظایف مرد در خانواده: روایات موجود در توضیح مسئولیت های اختصاصی مرد در خانواده معتقد اند که مرد نباید خود را صاحب اختیار مطلق زن بداند، از فعالیت های اجتماعی همسرش در حد اقتضای وضع زندگی خانوادگی ممانعت نکند، از وارد کردن مشکلات خارج از خانواده به داخل خانواده بپرهیزد و میان کار و زندگی خانوادگی اش تعادل برقرار کند، همچنین ساعاتی را به اعضای خانواده اختصاص دهد و از حال همسرش غافل نباشد. از دیگر مسئولیت های مرد در خانواده می توان به تأمین معاش اعضا و تعامل با آنان و رفاقت و صمیمیت با فرزندان در کنار ارشاد و راهنمایی آنان اشاره کرد.

وظایف زن در خانواده: وظایف زن برگرفته از روایات به دو زیر مجموعه نگرش های مطلوب و وظایف عملی تقسیم می شوند. بی اعتنائی به ذخارف دنیوی و امیدواری به اجر الهی در قبال حسن التبعل و دانستن قدر همسر مومن و انقلابی از جمله توصیه های ائمه (ع) به بانوان متأهل است. که در تقسیم بندی ها در زمره نگرش های مطلوب بانوان قرار می گیرند. در بخش وظایف عملی بانوان نیز با توصیه هایی مواجه هستیم که قسمتی از آن ها به وظایف اجتماعی زنان مرتبط است.

حضور بانوان در فعالیت های اجتماعی با حفظ اولویت مسئولیت های خانوادگی از این جمله است همچنین تشویق و حمایت عملی از فعالیت همسران و فرزندان در عرصه اجتماع مهم ترین کار بانوان خوانده شده است. وظیفه همسران در قبال حفظ ابروی شوهر و اسلام سنگین توصیف شده است.

مدیریت فضای خانواده و روحیات اعضا نیز از دیگر وظایف بانوان در خانواده از منظر روایات است. ایشان معتقدند زنان باید در جهت فراهم کردن آرامش و آسودگی همسر در خانه تلاش کنند از چشم و هم چشمی و تجمل گرایی بپرهیزند و در مال و اسرار ناموس امانت دار خوبی باشند. توصیه به فرزند اوری و توجه به تغذیه ایشان با شیر مادر از دیگر رهنمود های آن بزرگواران به بانوان متأهل است.

وظایف مشترک زوجین: در خصوص وظایف مشترک زوجین نیز می توان به دو بخش

نگرش های مطلوب و وظایف عملی اشاره کرد .

نگرش های مطلوب زوجین: زوجین برای زندگی بهتر و ایفای هر چه بهتر نقش هایشان باید نگرش هایی را در ذهن خود بیورند. وجود این دیدگاه ها به ذهن و رفتار زوجین جهت می دهد و زمینه را برای تحکیم خانواده فراهم می کنند. توجه به بزرگی نعمت ازدواج و داشتن احساس وظیفه در خانواده و شریک دانستن همسر در سرنوشت خویش و احترام قلبی به وی از جمله نگرش هایی است که به اعتقاد ائمه باید در ذهن زوجین وجود داشته باشند. مذمومیت و ایده آل گرایی و در نظر گرفتن توأمان مسئولیت ها در کنار نعمت خانواده نیز از دیگر رهنمودهای ائمه در این باره است.

وظایف عملی زوجین: در توضیح وظایف عملی و مشترک زوجین در لسان روایات مهم ترین وظیفه همسران را حفظ پیوند خانواده معرفی می کنند. همچنین از رعایت مصالح اعضای خانواده و افزایش تولید مثل به عنوان دو وظیفه دیگر زوجین نام برد.

وظایف اخلاقی و رفتاری: برخی از مسئولیت های اصلی زوجین در قبال یکدیگر ذیل مقوله وظایف اخلاقی و رفتاری انسان قرار میگیرد، روایات در این خصوص به سه زیر مجموعه از "ویژگی های اخلاقی مورد نیاز زوجین"، "تأکید بر رعایت اصل همکاری و همیاری" و "رفتار مطلوب زوجین در مواجهه مشکلات" تقسیم می شود.

ویژگی های اخلاقی مورد نیاز زوجین: روایات با اشاره به ویژگی هایی چون مهربانی، وفاداری، صداقت و عیب پوشی به بخشی از خصائص اخلاقی مورد نیاز زوجین اشاره می کنند. ائمه اطهار (علیهم السلام) همچنین از خوش اخلاقی، تواضع و پرهیز از فخر فروشی، از خودگذشتگی و امانت داری از اسرار اعضا نام می برند و این ویژگی های اخلاقی را برای زوجین، لازم می شمارند.

رعایت اصل همکاری و همیاری: یکی از مهم ترین خصائص و مسئولیت های زوجین در قبال یکدیگر در لسان روایات همکاری در امور زندگی است که با تقسیم کار و وظایف مشترک و همراهی با همسر تحقق می یابد همچنین انسان به دلیل وجود فطریات و ویژگی های ذاتی و متفاوت زن و مرد به آن ها توصیه کرده که از جابه جایی وظایف اختصاصی بپرهیزند و از ایفای این نقش ها شانه خالی نکنند.

رفتار مطلوب زوجین در مواجهه بامشکلات: روایات در این زمینه نیز رهنمود هایی دارند پیشگیری از وقوع مشکلات و نادیده گرفتن گره های کوچک و بی اهمیت زندگی دوراه اساسی برای جلوگیری از به وجود آمدن سختی های بزرگ زندگی است. در صورت وقوع مشکل نیز به

همسران توصیه کرده اند که برای برطرف نمودن اندوه همسرشان تلاش کنند. و همچنین به وی روحیه ببخشند و سعی کنند کمبودها را تحمل نمایند. به توصیه ائمه، زوجین باید در صورت دیدن عیوبی در خانواده سعی کنند تا عیوب قابل رفع را برطرف نموده و در برابر عیوب غیرقابل رفع سازگاری پیشه کنند.

وظایف معنوی: در سبک زندگی اسلامی از منظر روایات بندگی وجه مشترک زوجین و هدف زندگی تعریف می شود. بدین ترتیب زندگی همسران جهت مشخص و هماهنگی به خود می گیرد و موجب هم افزایی و تلاش آن دو می شود. در همین راستا متاهلان موظفند تا برای در راه خدا ننگه داشتن اعضای خانواده تلاش کنند و این کار را مدبرانه و همراه با منطق صحیح انجام دهند. همچنین رعایت اخلاق طیبانه و بیان خوب می تواند نقش به سزایی در انجام این وظیفه ایفا کند.

از دیگر مسئولیت های معنوی زوجین در برابر یکدیگر رقابت برتری در تقوا است. به شکلی که خانواده به محلی برای مسابقه معنوی تبدیل شود و زوجین از یکدیگر در این زمینه سبقت گیرند. شکر نعمت ازدواج نیز یکی دیگر از این وظایف است که باید در سه بعد زمانی و قلبی و عملی صورت پذیرد.

وظایف عاطفی: این دسته از مسئولیت های همسران را می توان در سه زیر مجموعه حفظ علاقه در خانواده تامین غرایز جنسی و درک ضرورت ها و حساسیت های همسر دسته بندی کرد.

حفظ علاقه در خانواده: روایات با تأکید بر از بین رفتن علاقه میان همسران در صورت حفظ نکردن آن معتقدند تداوم علاقه در خانواده به ضیانت و حفاظت نیاز دارد که به وسیله جلب اعتماد همسر و محبت ورزی ممکن می شود در زمینه محبت ورزی معتقدند که زوجین باید نسبت به یکدیگر محبت صادقانه داشته باشند و این محبت ورزی از روی ریا و تظاهر نباشد. همچنین محبت مورد اشاره حداکثری و متقابل است و برای حفظ و تداوم آن باید دو عنصر تلاش و ابتکار دخیل باشند.

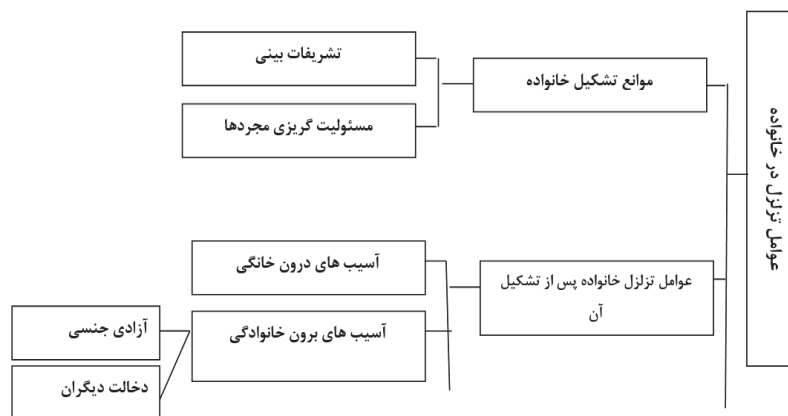
زوجین حتما به یکدیگر ابراز محبت کنند. از منظر روایات در صورت رعایت این نکات ثمرات دل نشینی برای خانواده به دست می آید که انسان شدن و تحمل و دفع سختی ها و پایداری خانواده و جلب اعتماد همسر از جمله این نتایج است.

تأمین غرایز جنسی: یکی دیگر از وظایف زوجین در جهت ایفای نقش عاطفی شان در خانواده تأمین غرایز جنسی است. به توصیه ائمه زوجین باید از معاشرت های غیر شرعی

بپرهیزند. و برای همسرشان خود را بیارایند همچنین لزوم تامین این غرایز از راه چشم و زبان و دل از جمله نکاتی است که روایات در این خصوص وجود دارد.

درک ضرورت ها و حساسیت های همسر: در روایات علاوه بر موارد گفته شده وظایف عاطفی دیگری را بردوش زوجین نهاده است که در اینجا تحت عنوان درک ضرورت ها و حساسیت های همسر آورده شده است درک ضرورت ها و احساسات همسر تحریک نکردن حس حسادت و سو ظن وی و همچنین توجه به حساسیت های همسر از جمله این موارد است. وظایف ویژه در قبال فرزندان: در روایات از نقش زوجین در برابر فرزندان غافل نبوده و از لزوم احساس مسئولیت والدین در قبال فرزندانشان و همچنین به لزوم پرورش مادی و معنوی فرزندان اشاره فرموده اند.

وظایف والدین: در آموزه های اسلامی در روایات به منظور تحکیم نهاد خانواده علاوه بر توجه به مسئولیت های زوجین بر نقش وظایف والدین ایشان تاکید کرده اند. و از تأثیر دیگران بر زندگی همسران غافل نبوده اند در این زمینه ائمه معتقدند که والدین باید به افزایش محبت میان زوجین کمک کنند. و همچنین آن دو را هدایت کرده و از دخالت در زندگی شان بپرهیزند. ۳-۴ عوامل تزلزل خانواده: در روایات علاوه بر ارائه دیدگاه نظری خود درباره خانواده ها و ارائه راهکار های عملی تحکیم آن به ذکر عوامل تزلزل این نهاد مقدس پرداخته اند. که در بخش موانع تشکیل خانواده و عوامل تزلزل خانواده جای می گیرند. شمای کلی آموزه های روایات در نمودار زیر قابل مشاهده است.

۳-۴ موانع تشکیل خانواده: برشی از عوامل تزلزل نهاد حیاتی خانواده در جامعه از منظر

روایات ناشی از شکل نگرفتن آنهاست درحقیقت اگر خانواده تشکیل نشود مهم ترین گام برای انهدامش برداشته شده است و جامعه از برکات و فواید آن محروم می ماند. و این موانع به دو دسته مسئولیت گریزی جوانان و تشریفات بیجا تقسیم می شود و زیر مقوله تشریفات بیجا نیز به سه بخش مهریه جهیزیه و جشن تقسیم شده اند.

نکته جالب در روایات در این خصوص ای است که مانع نخست برای تشکیل خانواده به خود جوانان و موانع دوم به عوامل نامطلوب فرهنگی جامعه مرتبط است.

۳-۳-۲ عوامل تزلزل خانواده پس از تشکیل آن: همان گونه که نمودار بالا نشان می دهد این عوامل به دو دسته ((آسیب های درون خانوادگی)) و ((آسیب های برون خانوادگی تقسیم می شود.

آسیب های درون خانوادگی: آنچه از درون خانواده می تواند باعث تزلزل این نهاد حیاتی شود به مواردی چون زورگویی و توقعات و تقلیدات بیجا و بی محبتی به همسر خرج تراشی های مضر بگو مگو های زائد و ایراد گیری ها و دلخوری های بی مورد اشاره کرد. که ممکن است از سوی هر دو باشد زن و مرد ندارد.

آسیب های برون خانوادگی: عوامل مضر برای خانواده صرفاً در درون آن نیست و از منظر روایات برخی از عوامل از بیرون این نهاد مقدس باعث تضعیف و تزلزل خانواده می شود. در همین زمینه به دخالت دیگران در زندگی زوجین اشاره می کنند. از بین رفتن حجاب در جامعه و به طور کلی آزادی جنسی موارد دیگری است که در روایات دیده می شود و از عوامل مضر برای خانواده پس از تشکیل آن به حساب می آید.

۵- بحث و نتیجه گیری و پیشنهادها

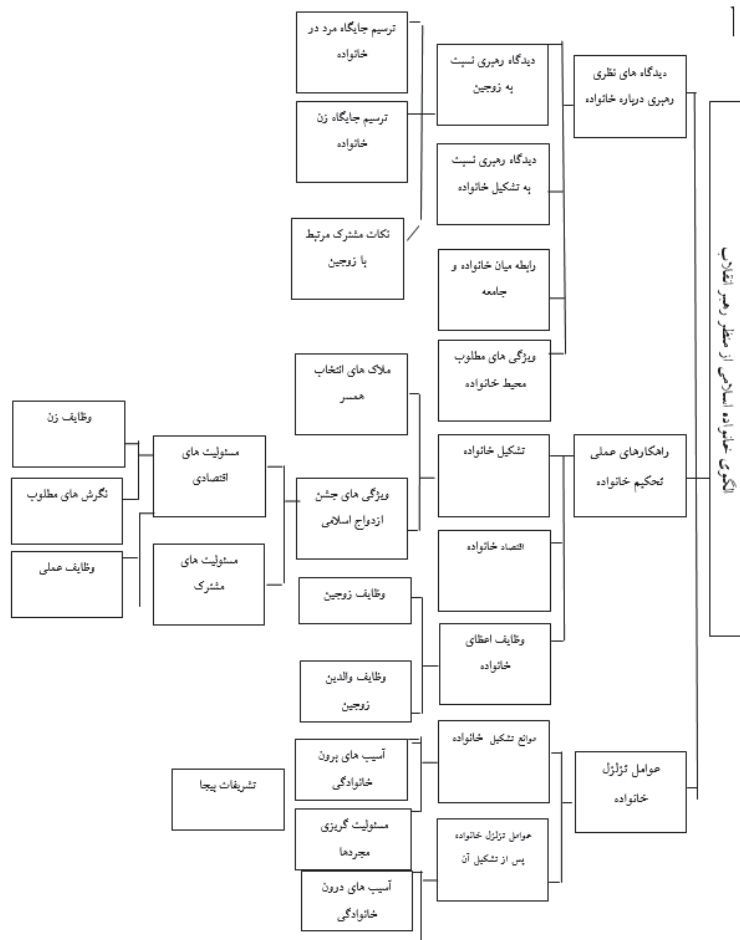
۵-۱ بحث: از جمله مزیت های مقاله حاضر نسبت به پژوهش های گذشته جامعیت یافته ها در عین پرداختن به جزئیات است به طوری که یافته های این پژوهش از دیدگاه نظری اسلام در موضوع خانواده تا توصیف دقیق و تفکیک شده وظایف اعضای خانواده تنها به یکی از دو موضوع دیدگاه های نظری یا راهکارهای عملی اسلام در باب خانواده پرداخته اند.

همچنین غالب پژوهش های پیشین خانواده را محدود به رفتار عملی میان زوجین آن هم در شرایط پس از ازدواج فرض کرده اند و در باره دیگر مسائل مهم این نهاد کلیدی یافته قابل اعتنایی ارائه نکرده اند. مسائل مهم چون توصیه های اسلام درباره وظایف والدین زوجین اقتصاد خانواده و موارد مرتبط با تشکیل خانواده همچون ویژگی های جشن ازدواج

اسلامی وملاک های انتخاب همسر و ویژگی های محیط مطلوب حاکم بر خانواده موانع تشکیل خانواده و آسیب های خانواده در پژوهش های گذشته مسکوت مانده اند و پژوهش های حاضر با پرداختن به موارد مذکور افق گسترده ای از مبانی خانواده تراز اسلامی را پیش روی مخاطبان قرار داده است .

به علاوه پژوهش های پیشین خانواده را غالباً از منظر آیات بررسی کرده اند و کمتر از منظر امام رضا (ع) و سایر روایات معصومین علیهم السلام موضوع خانواده بررسی شده است این تغییر زاویه نگرش نسبت به موضوع باعث جلوگیری از پرداختن به موارد بعضاً شاذ و غیر معتبر موجود در متون منتسب به دین می شود و جمع بندی جامع و قابل اتکایی از موضوع خانواده از منظر حقایق اسلامی را ارائه می نماید.

۲-۵ نتیجه گیری: مدل نهایی خانواده اسلامی استخراج شده از روایات را می توان به طور کلی به سه بخش (دیدگاه های نظری ائمه اطهار علیهم السلام در باره خانواده) و (راهکارهای عملی تحکیم خانواده) و (وظایف اعضا خانواده) تقسیم کرد هر یک از این سه مقوله کلی شامل زیر مجموعه هایی است .

در نمودار ۱۰ سرشاخه‌های اصلی این مدل، به تصویر درآمده است.

بررسی روایات در موضوع خانواده به ما نشان می‌دهد که راهکارهای عملی تحکیم خانواده از منظر ایشان بیشترین حجم مطلب را به خود اختصاص داده است. همچنین معصومین، صرفاً به تشکیل خانواده توجه نکرده‌اند بلکه برای تحفیظ و تحکیم آن نیز راهکارهایی اندیشیده‌اند از آن گذشته برای مشکلات پیش آمده پس از تشکیل خانواده نیز راهکارهایی دارند که نشان دهنده اهمیت موضوع تحکیم خانواده در اسلام است. در ارزیابی نگاه سیستمی ائمه اطهار به امر تشکیل خانواده و ازدواج باید گفت که ایشان تمرکز ویژه‌ای به امر تشکیل خانواده دارند به گونه‌ای که این امر در هر سه وجه الگوارائه شده بخشی را به خود

اختصاص داده است. همچنین کمک به تشکیل و تحکیم خانواده از منظر روایات وظیفه ای همگانی است که بردوش تمامی مسلمین قرار دارد توصیه به فراهم کردن زمینه ازدواج برای جوانان از سوی دولت ها نیز در همین راستا ارزیابی می شود. از سوی دیگر در لسان روایات به نهاد خانواده و ازدواج تقدس ویژه ای بخشیده اند و طلاق و جدایی را ناپسند دانسته اند و برای آن قبح عرفی و معنوی ایجاد کرده اند. در این منظومه ازدواج امری مقدس و پدیده ای اجتناب ناپذیر معرفی شده است تا بدین وسیله به تشکیل هرچه بیشتر خانواده کمک شود و همچنین با سواستفاده جنسی از بانوان مقابله شود.

نکته قابل توجه دیگر در این زمینه تمرکز روایات بر دو حوزه ایمان و اخلاق در خصوص ملاک های لازم برای انتخاب همسر که نشان دهنده اهمیت خصائص ایمانی و اخلاقی زوجین برای کسب موفقیت در زندگی مشترک به سبک زندگی اسلامی است.

امام رضا (ع) در بررسی دو مقوله خانواده و جامعه معتقد به رابطه دو سویه و مستقیم میان این دو هستند. از منظر ایشان هرچقدر خانواده مستحکم تر باشد جامعه ای سالم تر با استقلال فرهنگی و بهره وری اقتصادی بیشتری خواهیم داشت و هرچقدر جامعه اسلامی تر باشد خانواده مستحکم تر خواهد بود، همچنین در روایات میان آزادی جنسی و فروپاشی خانواده رابطه ای مستقیم برقرار است. نکته قابل توجه دیگر در لسان روایات تعیین وظایف اجتماعی بر اعضای خانواده است در حقیقت ایشان خانواده را یک مجموعه بسته و بدون ارتباط با محیط اجتماع نمیدانند. لذا برای آن کارکردهای اجتماعی فراوانی قائل هستند. این دیدگاه ویژه در کلام معصومین درباره وظایف بانوان به خوبی متبلور شده است برخلاف برداشت های سنتی از خانواده اسلامی در اندیشه اسلام زن محدود به خانه نیست و به حضور در فعالیت های اجتماعی تشویق شده است، در این دیدگاه بانوان همچنین از طریق انجام وظایف خانوادگی شان تاثیرات عمیق و فراوانی برای اجتماع دارند.

گفتنی است که بررسی آرای معصومین تاکید ویژه ایشان بر بعد دوم را نشان می دهد در ارزیابی نگاه این بزرگواران به نظر می رسد که پرداختن به اقتصاد خانواده اسلامی صرفاً جنبه ابزاری دارد و به هیچ وجه هدف محسوب نمی شود به بیان دیگر رفع نیازهای اقتصادی خانواده در اندیشه اسلامی طریقت دارد و موضوعیتی پیدانمی کند پرداختن به اقتصاد خانواده برای نیل به آرامش است و صرفاً جهت رفع نیازهای اساسی مادی اعضا مطرح شده است چرا که در طراحی عالم خلقت انسان از جنس ماده است و گریزی جز کسب مادیات برای رسیدن به اهدافش ندارد ایشان معتقدند که هریک از مسائل مادی و معنوی باید در جایگاه اصلی و

حقیقی شان تعریف شوند و تخفیف و یا تعظیم غیرحقیقی برای هیچ یک از موارد رخ ندهد به همین دلیل امامان بزرگوار ما در بیاناتشان از تشریفات گرایی، تجمل و چشم و هم چشمی در خانواده منع می کنند. و برای مصادیق آن چون مهریه جهیزیه و جشن ازدواج اسلامی و روند زندگی مشترک پس از ازدواج توصیه هایی دارند که همگی بر رعایت سادگی دلالت می کند و بر قوت هرچه بیشتر مسائل معنوی ازدواج بر مادیات آن تاکید دارد. بررسی منظومه فکری معصومین (ع) نشان می دهد که ایشان در حوزه تعیین وظایف برای اعضای خانواده به داشتن برخی نگرش ها و دیدگاه ها از سوی اعضای خانواده به خصوص زوجین اشاره داشته اند به گونه ای که برای هر یک از زوجین علاوه بر تعیین وظایف فکری - عملی نگرش هایی را در نظر گرفته اند که همسران موظفند تفکر خود را بدان نزدیک کنند. این توجه نشان از تاکید اولیا دین بر عملی شدن آن چیزی است که در ذهن افراد میگذرد و از نقش ویژه نگرش ها در خطوط اصلی سبک زندگی حکایت می کند. وظایف محوله از سوی امامان به زوجین به گونه ای است که در اغلب موارد با خود ساختگی دینی و تذهیب نفس در فرد نهادینه می شود. درحقیقت کسب مهارت های مورد نیاز برای موفقیت در زندگی خانوادگی در گرو رعایت احکام و اخلاق اسلامی است. و چیزی مضاف بر آن نیست. به گونه ای که با بررسی روایات قاطعانه می توان نتیجه گرفت که خود ساختگی مذهبی زوجین موفقیت و ماندگاری زندگی مشترکشان را تضمین می کند. با این وجود بررسی آرا ایشان نشان می دهد که برخی ویژگی ها و خصائص اخلاقی نقش ویژه ای در استحکام روابط میان زوجین ایفا می کند. البته همان طور که گفته شد این ویژگی های چیزی مستقل از رعایت تقوا و حفظ دیانت نیست اما به طور مشخص ۴ ویژگی محبت به همسر و توجه به معنویات و رعایت برقراری آرامش در خانواده و سازگاری و مدارا مهم ترین وظایف زوجین برای تحکیم روابط خانوادگی ارزیابی می شود. یکی از نکات بسیار مهم و قابل توجه در بررسی آرا ائمه معصومین (ع) تعمیم پیوند میان دنیا و آخرت به مسائل خانوادگی است. در توضیح این نکته باید یاد آوری شد که براساس اندیشه های امامان بزرگوار، دین اسلام برخلاف بسیاری از آیین های معنوی نو ظهور قائل به سکولاریسم و جدایی دنیا از آخرت نیست. دنیا و آخرت در اسلام پیوندی جدایی ناپذیر با یکدیگر دارند و کاملاً درهم آمیخته اند. با این نگاه تشکیل خانواده و انجام وظایف خانوادگی در راستای هدف خلقت قرار میگیرد. و کسب لذت مادی از این طریق نه تنها تناقضی با لذت معنوی و اخروی ندارد بلکه به آن کمک می کند. این نکته ای است که اسلام را از سایر ادیان و آیین ها متمایز می کند.

۳-۵ پیشنهادها: براساس یافته های پژوهش می توان پیشنهاد هایی را به شرح زیر ارائه

داد:

۱- در جهت استخراج الگوی سبک زندگی اسلامی در خانواده بررسی نظرات و اندیشه های علمای اسلامی لازم است اما کافی نیست در این زمینه لازم است تا سیره خانوادگی معصومین روایات منصوب به ایشان وحتى ادعیه به جای مانده از آن بزرگواران مورد بررسی قرار گیرد تا الگویی همه جانبه از خانواده تراز اسلامی ارائه گردد. الگویی که تمامی ابعاد مورد نظر اسلام و دربارۀ خانواده را پوشش دهد .

۲- به علت کم کاری در حوزه شناسایی و تعریف نقش های اجتماعی در نظام خانواده بایستی پژوهش های مرتبطی در این حوزه صورت بگیرد و خانواده از منظر های گوناگونی چون روانشناسی و جامعه شناسی فقه و حقوق و سایر حوزه های مرتبط و اکاوی شود و نهایتاً حقوق و تکالیف اعضای خانواده به گونه ای متوازن و مبتنی بر ارزشهای اسلامی و بر اساس این نقش ها مشخص شود در این صورت میتوان ادعا کرد که الگو جامع و به روزی از خانواده اسلامی ارائه شده است

۳- ترویج الگوی خانواده اسلامی در قالب های گوناگون رسانه ای و عمیقی بر احاد آن جامعه می گذارد لازم است در زمینه ارائه چنین مطلبی به جامعه استفاده بیشتر و بهتری از قالب های نوین صورت پذیرد.

۴- همچنین می توان مطالبی از جنس یافته های این پژوهش را مبنای کار قرار داد و با استفاده از آرایش رسانه ای برای هر یک از قالب های رسانه ای و شبکه های رادیویی و تلویزیونی ماموریتی در راستای تحکیم خانواده تعریف کرد مبانی فوق برای به کارگیری در شبکه های اجتماعی می تواند منبعی متقن و الهام بخش برای سیاست گذاران و کاربران این شبکه ها باشد.

۵- برخی از وظایف زوجین در خانواده به دلیل رعایت فقه رسانه قابلیت نمایشی شدن ندارد . خود آراییی و تبرج زن در حضور شوهر و یا ابراز برخی از گونه های محبت میان زوجین در این دسته جای می گیرد در این مواقع استفاده از قالب های انیمیشن و پویانمایی می تواند به کمک ارائه الگوی صحیح خانواده به سبک زندگی اسلامی باشد

۶- بازنمایی مطلوب خانواده اسلامی در رسانه ها و محصولات نمایشی علاوه بر شناخت دقیق مختصات خانواده به سیاست گذاری تخصصی رسانه ای نیاز دارد و همچنین بدین منظور لازم است تا با انجام پژوهش هایی الگو خانواده اسلامی به وضعیت های نمایشی

تبدیل شود با توجه به موضوع مورد بررسی به نظر می‌رسد که این وضعیت‌های نمایشی باید براساس نظرات عوامل هنری و تولید تلویزیونی استوار شود.

۷- افزایش سواد رسانه‌ای اعضای جامعه در خصوص نحوه آسیب رساندن برخی پیام‌های رسانه‌ای به نهاد خانواده به همراه آموزش نحوه مقابله با این پیام‌ها کمک بزرگی به تحکیم خانواده خواهد بود بدین منظور پیشنهاد می‌شود که اصول و روش‌های رسانه‌ها به منظور تخریب خانواده‌ها به همراه نحوه مقابله با آنها از طریق فعالیت‌های پژوهشی شناسایی شود و در اختیار مدیران و تصمیم‌گیران صدا و سیما و دیگر رسانه‌ها قرار بگیرد.

۸- پرداختن صرف به خانواده مطلوب اسلامی نمی‌تواند به تنهایی باعث بهبود وضعیت این نهاد مقدس در جامعه ما باشد چراکه ما در جامعه‌ای زندگی می‌کنیم که عوامل و ساختارهای گوناگونی در به وجود آمدن آن نقش دارند و نباید از تاثیر هیچ‌یک از این عوامل بر خانواده غافل شد لذا به نظر می‌رسد که در کنار پرداختن به موضوع خانواده باید ساختارهای فرا دستی و موثر بر این نهاد نیز مدنظر پژوهش‌گران قرار بگیرد در همین راستا پیشنهاد می‌شود که رویه‌های اجتماعی موثر بر بازتولید چنین وضعیتی برای خانواده ایرانی شناسایی و مورد نقد واقع شوند و ساختارهای مفید برای خانواده از طریق رسانه‌ها تقویت شوند.

۹- جایگزینی ارزش‌های اسلامی ایرانی با ارزش‌های مورد نظر فرهنگ غربی یکی از مشکلات اساسی جامعه ما است. که تاثیر آن بر نهاد خانواده هر روز پررنگ‌تر از قبل مشاهده می‌شود رسانه‌ها باید بتوانند در مقام نقد این ارزش‌های مضر عمل کنند و عموم مردم را متوجه این مطلب سازند که عامل موفقیت در زندگی عواملی چون پول‌زیبایی مقام و هرآن چیزی نیست که فرهنگ غربی به ما ارائه می‌کند پس نقد ارزش‌های غرب از طریق رسانه‌ها به ویژه محصولات نمایشی یکی دیگر از پیشنهاد‌های این پژوهش در راستای کمک به تقویت خانواده است.

منابع

منابع فارسی

کتاب ها

۱. خمینی (ره)، (۱۳۹۲)، چهل حدیث، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)،
۲. شه گلی، مراد، (۱۳۹۳)، سبک زندگی روابط همسران با یکدیگر در سیره و سخنان امام رضا (ع)، اخلاق، ۹-۴۳.
۳. طباطبائی، محمدحسین، (۱۳۸۷)، بررسی های اسلامی، قم، بوستان کتاب.
۴. فاضل قانع، حمید، (۱۳۹۲)، سبک زندگی براساس آموزه های اسلامی، قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما.
۵. قائمی امیری، علی، (۱۳۹۱)، خانواده در اسلام، تهران، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران.
۶. کاویانی، محمد، (۱۳۹۱)، سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۷. لیبی، محمد مهدی، (۱۳۹۳)، خانواده در قرن بیست و یکم از نگاه جامعه شناسان ایرانی و غربی، تهران، نشر علم.

مقاله ها

۸. اسپنسر، متا، (۱۳۸۳)، جایگاه خانواده در غرب، معرفت، ۸۰، ۸۲-۹۴.
۹. آل رسول، سوسن و محمدخانی، طیبه، (۱۳۹۰)، اصول مؤثر در روابط صمیمانه همسران با الگوبرداری از اسوه های قرآنی و همسرانی بهشتی، مطالعات راهبردی زنان، (علمی - پژوهشی)، ۱۴۷-۱۸۴.
۱۰. ایزدی فر، علی اکبر، (۱۳۸۲)، معیار «کفایت» در نکاح، مقالات و بررسیها، (علمی - پژوهشی)، ۹-۲۸.
۱۱. ایمان، محمدتقی و نوشادی، محمودرضا، (۱۳۹۰)، تحلیل محتوای کیفی، پژوهش، ۴۴-۱۵.
۱۲. بوجاری، سهیلا، پرچم، اعظم، (۱۳۹۲)، بررسی تطبیقی جایگاه و اهمیت ازدواج و تشکیل خانواده در اسلام و یهود، معرفت ادیان، (علمی - پژوهشی)، ۱۹-۳۹.
۱۳. توجهی، عبدالعلی، و حق محمدی فرد، زهرا، (۱۳۹۰)، فعالیتهای اجتماعی زن و تزام

- آن با حقوق زوج با تأکید بر اندیشه‌های امام خمینی (ره)، پژوهشنامه متین، (علمی - پژوهشی)، ۳۹-۶۲.
۱۴. چراغی کوتیانی، اسماعیل، (۱۳۸۸)، رویکرد اسلام به چهار کارکرد مهم خانواده، معرفت، ۳۵-۵۴.
۱۵. زارعی، محمدمهدی، (۱۳۹۰)، درآمدی بر جایگاه اخلاق در ازدواج و حقوق خانواده، مطالعات اسلامی: فقه و اصول (علمی - پژوهشی)، ۶۹-۹۶.
۱۶. ساروخانی، باقر، (۱۳۷۰) ف مقدمه ای بر جامعه شناسی خانواده، تهران، انتشارات سروش.
۱۷. شریفی ساعی، محمدحسین و رباطی، محمد و فاطمی خصال، مجید، (۱۳۹۲)، خانواده و تطورات گفتمانی آن در جهان معاصر، مطالعات سبک زندگی، ۵-۳۲.
۱۸. مهدوی کنی، محمدسعید، (۱۳۸۷)، دین و سبک زندگی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
۱۹. موسایی پور، محبوبه و هوشنگی، حسین، (۱۳۹۳)، ارکان اخلاق سبک زندگی همسران بر اساس هستی شناسی اسلامی، پژوهش‌های اخلاقی (علمی - پژوهشی)، ۱۴۳-۱۵۹.
۲۰. نعمتی پیر علی نیا، دل آرا و کاردوانی، راحله و وکیلی، مهدی، (۱۳۹۰)، ملازمه تکالیف زوجین و اخلاق مداری در خانواده در منابع اسلامی، مطالعات راهبردی زنان (علمی - پژوهشی)، ۲۱۱-۲۵۶.
۲۱. هوشنگی، حسین، و امین ناجی، محمدهادی و جمشیدی راد، محمد صادق و موسایی پور، محبوبه، (۱۳۹۳)، اهمیت و جایگاه عشق بین همسران در سبک زندگی اسلامی - قرآنی، مطالعات قرآن و حدیث (علمی - پژوهشی)، ۱۱۷-۱۴۴.
- نرم افزار
۲۲. نرم افزار جامع الأحادیث، از مجموعه نرم افزارهای نور.
- منابع اینترنتی:
- سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۹۴، دی ۲۸)، بازیابی از <https://www.sabteahval.ir>
- ۲-۶ منابع لاتین
- &Demo, David, (1391). Coming Apart: Radical Departures since 1960. In

Marriage and Family (p.107). Allege & Bacon

Marring, Philipp. (2000). Qualitative Content Analysis. Qualitative Social Research.

Mower, Ernst. R. (1927). Family Disorganization: An Introduction to Sociological Analysis. Chicago: university of Chicago press

